

УДК 811.112.2'25

НЕАДЕКВАТНІСТЬ АДЕКВАТНИХ ЗАСОБІВ ПЕРЕКЛАДУ**Марченкова І. Ю.**

У статті на основі монографії про концептуальний переклад проаналізовано важливість використання прийомів перекладу, які зменшують розбіжності між оригіналом та перекладом. Надано стислу панораму класифікації таких прийомів. Коротко розглянуто деякі перекладацькі трансформації з наведенням прикладів. Зроблено висновок, що модифікацій в перекладі мають комплексний характер.

Ключові слова: трансформації, модифікації, адекватні засоби, переклад.

В статье на основе монографии о концептуальном переводе проанализировано важность использования приемов перевода для уменьшения расхождений между оригиналом и переводом. Предоставлено краткую панораму классификации таких приемов. Коротко рассмотрены некоторые переводческие трансформации (приведены примеры). Сделан вывод, что модификаций в переводе имеют комплексный характер.

Ключевые слова: трансформации, модификации, адекватные способы, перевод.

The article deals with the importance of using translation techniques to reduce the differences between the original and the translation (on the basis of conceptual translation monography). Was presented brief survey of classification such techniques. Some translation transformations with examples were briefly described. Resume – modifications in the translation have complex character.

Key words: transformations, modifications, adequate methods, translation.

У 2013 році в Україні з'явилася монографія про переклад професора А. М. Науменка. Науковець пропонує нову модель перекладу, в основі якої покладено не традиційну лінгвістичну базу, а новий, концептуальний, фундамент, який дозволяє зберегти культурологічне розуміння тексту-перекладу. Дослідник зазначає, що практика та теорія перекладу поступово розробили цілу систему прийомів для зменшення, пом'якшення, усунення відмінностей між оригіналом та перекладом, називаючи її по-різному, але синонімічно: “адекватні способи перекладу”, “трансформації”, “модифікації” і т.д. [1, с. 99]. Чи є ці прийоми дійсно адекватними засобами перекладу? І чи можливо з їх допомогою зробити вихідний текст доступним та зрозумілим для цільової аудиторії?

В монографії науковець пояснює, що система класифікації прийомів перекладу вкладається в три групи: *формальні*, *змістовні* та *аналітичні* засоби перекладу. Кожна з цих груп має свої підгрупи, так формальні прийоми можна поділити на *кількісні зміни*, *морфологічні* та *синтаксичні*; змістовні перетворення на *зміни об'єму значення лексеми*, *антонімічний переклад* та *заміну причини на наслідок* і навпаки; аналітичні – “адекватну заміну” та “компенсацію”.

В різні роки багато дослідників займалися вивченням цих трансформацій. На сьогодні існує велика кількість класифікацій перекладацьких трансформацій, запропонованих різними авторами. Так, Л. К. Латишев [2, с. 78] дає класифікацію за характером відхилення від міжмовних відповідностей, в якій всі трансформації підрозділяються на *морфологічні* – заміна однієї категоріальної форми іншими або декількома; *синтаксичні* – зміна синтаксичної функції слів і словосполучень; *стилістичні* – зміна стилістичного забарвлення відрізка тексту; *семантичні* – зміна не тільки форми вираження змісту і самого змісту, а саме зміна тих ознак, за допомогою яких описана ситуація; *змішані* – лексико-семантичні та синтаксично-морфологічні.

Л. С. Бархударов розрізняє трансформації за формальними ознаками: *перестановки*, *додавання*, *заміни*, *опущення* [3, с. 112]. Лінгвіст Я. Й. Рецкер називає лише два типи трансформацій [4, с. 54], говорячи про такі прийоми їх

втілення: *граматичні трансформації (заміна частин мови або членів речення); лексичні трансформації (конкретизація, генералізація, диференціація значень, антонімічний переклад, компенсації втрат у процесі перекладу, смисловий розвиток і цілісне перетворення).*

Р. К. Міньяр-Білоручев називав три види трансформацій – *лексичні* (прийоми генералізації і конкретизації), *граматичні* (прийоми пасивізації, заміну частин мови і членів речення, об'єднання речень або їх членування, *семантичні* (метафоричні заміни, синонімічні, логічний розвиток понять, антонімічний переклад і прийом компенсації) [5, с. 96].

Це далеко не весь перелік існуючих класифікацій, їх можна перерахувати ще довго, проте як практики, так і теоретики перекладознавства мають свій погляд на питання трансформацій і, як стверджує Л. К. Латишев: *“признаком хорошего перевода является адекватная мера переводческих трансформаций, трансформация должна быть, с одной стороны, достаточно радикальной, чтобы избежать недостатков, присущих переводам с элементами буквализма (искажения, неточности, неясности, неузуальности), а с другой стороны, минимально необходимой – т. е. не более того, что требуется, чтобы решить эту задачу, не впадая при этом в противоположную крайность – переводческую вольность. На практике адекватная мера переводческой трансформации может быть найдена либо путем перебора и сопоставления вариантов, либо путем использования проверенных стандартных ходов в стандартных ситуациях”* [6, с. 304].

Так, наприклад, розглядаючи *кількісні зміни*, увагу в першу чергу привертають складні слова (нім. *die Komposita*). Композити становлять проблему для перекладача, оскільки складаються з двох, трьох та більшої кількості основ, виглядаючи при цьому графічно як одне слово, а при перекладі важко відшукати однослівний еквівалент. Мовна традиція примушує перекладача змінювати кількість слів при перекладі. Наприклад, німецьке слово *Notausgang* перекладається українською *запасний (аварійний) вихід*, *Notbremse* – *стоп-кран (аварійне гальмо)*, *Geräcksaufbewahrung* – *камера (для) схову (багажу), камера (для) зберігання (багажу)*. Бачимо, що українською мовою не виходить підібрати одного слова-перекладу. Перекладач наштовхується на ще одна проблема – порушення норм іноземної мови під впливом власною (явище *інтерференції*), коли людина будує свою мову за нормами рідної мови. При перекладі слід бути уважним, щоб не допустити подібних помилок.

Антонімічний переклад – це трансформація, коли здійснюється заміна стверджувальної форми в оригіналі на заперечну в перекладі або, навпаки. Відбувається заміна лексичної одиниці вихідної мови на одиницю мови-перекладу з протилежним значенням: *Sie sollen schweigen* – *Ви не повинні говорити; він не нудьгував у Празі* – *er amüsierte sich in Prag*. Антонімічний переклад найчастіше використовується, щоб уникнути лексично-граматичних розбіжностей між оригіналом та перекладом.

Конкретизація та *генералізація* також дуже часто використовувані види трансформацій. Їх використовують здебільшого тоді, коли при перекладі з німецької на українську мову треба *розширити* або *звужити* значення деяких слів / словосполучень. Це робиться для того, щоб підкреслити важливі моменти і узагальнити не настільки важливі. Наприклад, *Bananen, Orangen, Ananase* – *фрукти*. Подібний прийом допомагає перекладачеві, коли він не знає перекладу видового поняття мовою перекладу. Ці два прийоми часто використовуються при перекладі інструкцій для медичного застосування препарату: *liebe Patientin, lieber Patient* – шановні *пацієнти*; *müssen Sie eine/n Ärztin/Arzt aufsuchen* – зверніться до *лікаря*. Під час конкретизації в початкову структуру вводиться диференційна: *Hausgemeinschaft / Mietergemeinschaft* (*колектив мешканців*) – у перекладі читаємо *робітники, пенсіонери та діти*. Досить часто перекладач, вдаючись до генералізації, прикрашає цільовий текст; отже, треба обережно використовувати цей прийом, щоб не порушувати оригінал.

Додавання та *опускання* – використовуються майже в кожному реченні. Таким чином, при перекладі на українську мову можуть зберігатися тільки перші слова в реченні, вся зайва інформація опускається, а важлива навпаки додається: *Per Software kann der aktuelle Zustand der USV verfolgt werden* / *Користувачі можуть*

також завантажити спеціальне програмне забезпечення, яке допоможе їм стежити за станом ДБЖ; Die interne Akku-Spannung beträgt 12 V= / Напруга внутрішнього акумулятора становить 12 В. Запечатаний кислотно-свинцевий акумулятор (без можливості технічного обслуговування).

Метод компенсації (уподібнення) – використовується при перекладі “промовляючих імен”. Варто лише згадати різний переклад назви роману Генріха Манна “*Professor Unrat*”: “*Вчитель Унрат*” та “*Вчитель Гнус*”. У назві автор використав прізвисько вчителя, побудоване на грі слів: “*Da er Raat hieß, nannte die ganze Schule ihn Unrat*” (слово *Unrat* має значення “сміття, нечистоти, відходи”). Перекладачка В. Ф. Станевич вирішила цю проблему відповідно до задуму автора і можливостей російської мови: “Фамилия его была *Нусс*, но вся школа называла его *Гнусом*” [7, с. 33].

Перестановка – цей тип трансформації використовується для уникнення відмінностей в граматичній системі обох мов. Послідовність речень оригіналу замінюється на більш поширену послідовність в мові-перекладі: *Nach Hause gehe ich – я їду додому*.

Спираючись на вищезазначене, необхідно підкреслити, що при перекладі текстів доцільною є певна комбінація або зрощення різних типів трансформацій. Чистих модифікацій в перекладі не існує, майже всі вони мають комплексний характер. Це означає, що в одному реченні може бути використано один, два або більше прийомів.

Для збереження колориту твору та ідіостилю автора перекладацькі трансформації необхідно використовувати таким чином, щоб охопити всі рівні еквівалентності і передати не тільки зміст та стиль оригіналу, а й його концепцію – ідейний задум твору. Саме тому переклад з концептуальної точки зору є дуже важливим, адже, як зазначає науковець А. М. Науменко: “*Jedes Wort hat in einer Nationalsprache nicht nur sein Bedeutungsfeld, sondern auch seine Valenzen, d. h. seine Möglichkeit, mit anderen Wörtern in Verbindung zu treten. Das alles schafft dem Wort ein besonderes Assoziationsfeld, das mit dem des äquivalenten Worts in einer Fremdsprache nie identisch ist und den Übersetzer in eine Fehlsituation führt, die das Konzept des Originals prinzipiell verändert*” [8, с. 93] / *Кожне слово має в національній мові не тільки своє семантичне поле, але й власну валентність, тобто здатність поєднуватися з іншими словами. Все це створює для слова особливе асоціативне поле, яке не є ідентичним (не збігається) з полем еквівалентного слова іноземною мовою, і веде перекладача в хибному напрямі, а це призводить до принципіальної зміни концепту оригіналу*.

І саме використання прийомів перекладу покликане забезпечити в певному контексті максимальне співвіднесення мовних картин світу тексту оригіналу та тексту перекладу, тобто більший ступінь адекватності трансформації реалізуються в перекладеному тексті за допомогою відповідних способів (особливих прийомів щодо визначення мовних засобів, необхідних для адекватного перекладу), які допомагають зберегти риси авторського стилю при відповідному відтворенні змісту перекладеного тексту. Ще раз узагальнимо, що ці способи, за більшістю класифікацій, охоплюють: 1) *транслітерацію та транскрипцію, калькування та добір варіантів*, необхідних для еквівалентних псевдо замін; 2) *конкретизацію й узагальнення*; 3) *логічний розвиток понять*; 4) *компенсацію*; 5) *антонімічний переклад*; 6) *запровадження слів чи опускання старих понять*; 7) *цілісно-ситуативне перетворення (заміну)* [9, с. 576-577].

На практиці виявляється, що “адекватні засоби перекладу” не завжди є адекватними. Звичайно, що в межах статті не можна відобразити всі можливості використання трансформацій, але цілком реально сформулювати деякі рекомендації, яких необхідно дотримуватися при перекладі. Науковцям та практикуючим перекладачам ще багато чого треба вивчати та аналізувати для досягнення адекватності, точніше повноцінності перекладу.

Література

1. Науменко А. М. Концептуальный перевод (на материале немецкого, русского, украинского, и белорусского языков) : [монография] / А. М. Науменко. – Николаев : Изд-во ЧГУ им. Петра Могила, 2013. – 420 с.

2. Латышев Л. К. Курс перевода: эквивалентность перевода и этапы его достижения / Лев Константинович Латышев. – М. : Просвещение, 1980. – 160 с.
3. Бархударов Л. С. Язык и перевод (Вопросы общей и частной теории перевода) / Леонид Степанович Бархударов. – Москва : “Международные отношения”, 1975. – 240 с.
4. Рецкер Я. И. Теория перевода и переводческая практика / Яков Иосифович Рецкер. – М. : Международные отношения, 1974. – 214 с.
5. Миньяр-Белоручев Р. К. Общая теория перевода и устный перевод / Рюрик Константинович Миньяр-Белоручев. – М. : Воениздат, 1980. – 237 с.
6. Латышев Л. К. Технология перевода: Учеб. пособие для студ. лингв, вузов и фак. / Лев Константинович Латышев. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Издательский центр “Академия”, 2005. – 320 с.
7. Гильченко Н. Л. Практикум по переводу с немецкого на русский. / Н. Л. Гильченко – Спб.: КАРО, 2006. – 368 с.
8. Naumänko A. M. Das konzeptuelle Übersetzen: Goethes “Faust“ in ostslawischer Übersetzung./ Anatolij Maxymovyč Naumänko – Zaporizž'a: Staatliche Universität Zaporizž'a, 1999. – 113 S.
9. Кияк Т. Р. Перекладознавство (німецько-український напрям) : підручник для студентів вищ. навч. закл. / Т. Р. Кияк, А. М. Науменко, О. Д. Огуй. – 3-е вид., доп. і перероб. – Чернівці : Видавничий дім “Букрек”, 2014. – 640 с.